

Køgepræsten Oluf Bentsen og hans hustru.

Af Hans H. Fussing (†).

I 1600tallets første halvdel hørte Køge til de større og mere driftige sjællandske købstæder, således som de mange bevarede store bindingsværksbygninger og det rige udstyr af epitafier og ligsten i St. Nicolai kirke endnu vidner om, men det var dog en ret lille by på vel halvandet tusinde indbyggere. Dette lille samfund rystedes indenfor et så snævert tidsrum som tredive år av tre opsigtvækkende begivenheder. I 1612—1613 huserede Køge Huskors¹, og 1634 blev det avsløret, at byfogeden Mads Ravn havde ladet sin datter forgive, så hun døde². Medens disse to sager var av et sådant omfang, at de vakte opsigt langt ud over den lille bys grænser, har den i det følgende behandlede sag nok mest sat sindene i bevægelse indenfor Køges egne mure, men den rummer en sådan tragedie, at den nok kan have interesse også for en videre kreds. Den er kun nævnt kort i litteraturen en enkelt gang, men dens personer og forløb er ikke blevet behandlet fyldigere.

Oluf Bentsen er formentlig født ca. 1600 i Landskrone, men han blev student fra Roskilde skole i 1620³. Da embedet som nederste kapellan ved Vor Frue kirke i København i 1624 blev ledigt, hørte repræsentanter for konsistorium en vis Baltazar prædike, idet han og Oluf Bentsen d. 6. marts havde fået bevilling til at lade sig høre, og kon-

¹) Johan Brunsmann: Køge huskors. Udg. Anders Bæksted. 1953. — Fra Københavns amt. 1951.

²) Dansk biografisk Leksikon. — Bering Liisberg: Mads Ravn og andre Fortællinger. 1902.

³) Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon.

sistorium synes at have været tilbøjelig til at kalde Baltazar, men så greb fru *Barbara Wittrup*, der var gift med lensmanden på Københavns slot *Christen Friis* til Kragerup, ind til fordel for Oluf Bentsen, som konsistorium besluttede også at høre og befordre, hvis han var dygtig. Dette meddeltes sognepræsten mag. *Jacob Hasebart*, der svarede, at da det var ham pålagt at tilkendegive, hvis han vidste noget om en ansøger, der kunne forhindre hans kaldelse, bad han sig fritaget for at få Oluf Bentsen som kapellan, fordi rygtet sagde om ham, at han var av en ret uforskammet karakter og i besiddelse av en rivende tungefærdighed. Dette lovede rector magnificus at referere til hove, men hvis »de ikke da vilde lade sig sige«, skulle Oluf Bentsen høres og kaldes efter professorernes tidligere billigelse. Fru *Barbara Wittrup* meddelte nu, at hun ikke ville befatte sig med kapellaniet, men efter at Oluf Bentsen var blevet hørt d. 14. marts, diskuteredes hans kandidatur av konsistorium, og man var enige om, at han havde gaverne, og hans indflydelsesrige talsmand blev nævnt, og så vedtog man d. 18. marts 1624 hans kaldelse¹, og d. 7. april blev han ordineret av biskop *Hans Resen*².

Allerede året efter tog han d. 9. maj 1625 magistergraden³. Hans øvrige forhold, medens han var i København, kan ikke oplyses, udover at han, som de andre københavnske kapellaner ved lignende lejligheder, d. 24. juli 1627 fulgte en pige Mette til retterstedet, hvor hun bødede med sit liv for at have født i dølgsmål og dræbt sit barn. Hr. Olufs honorar var 5 mk.⁴, men ca. 1628 blev han gift med den tyveårige *Ingeborg Dringenberg*⁵. Hun var datter av en jævnt stillet borger av god familie i Malmø *Henrik Dringenberg* eller Dringelberg, død 1612, i hans andet ægteskab

1) Kirkehist. Sml. 3. r. I, s. 451 f.

2) Personalhist. Tidsskr. 1927, s. 188.

3) ibd. 1882, s. 259.

4) Kbh. byfogedregnskab 1626/27.

5) Personalhist. Tidsskr. 1881, s. 312.

med *Maren Baltzersdatter*, død 1631. Da slægten Dringenberg også havde medlemmer i København, har han formentlig truffet hende der¹. I deres ægteskab fødtes i alt fald tre børn *Bent*, *Henrik* og *Bodil*, der alle var i live 17. september 1633². Hun døde i 1633 og over hende lagdes en endnu bevaret ligsten i Nicolai kirke i Køge, hvortil hendes mand var blevet forflyttet.

I 1629 døde kapellanen i Køge hr. *Rasmus Mogensen*, og søndag d. 15. november samledes borgmestre og råd og byfogeden Mads Ravn med enogtyve borgere, hvorimellem den senere omtalte *Anker Hansen*, på Køge rådhus for at forhandle om hans efterfølger. Alle enedes om at kalde hr. Oluf Bentsen og at give ham samme løn som forgængeren havde fået. Desuden lovede man at give hr. Rasmus' enke *Lisbeth Madsdatter* til sig og sine sex børn, så længe hun forblev ugift, 100 sldl. om året, hvorav de 20 skulle udlægges af kirken til husleje, medens borgerskabet frivilligt ville give resten med halvdelen til påske og halvdelen til Mikkelstdag. Den nye kapellan tiltrådte således sit embede uden pensionsforpligtelser overfor forgængerens enke³. Iøvrigt efterlod hr. Rasmus sig en for en kapellan usædvanlig stor formue på 1689 dl., så *Lisbeth Madsdatter* har trods sin store børneflokk været langt gunstigere stillet end de fleste præsteenker⁴.

Sognepræsten i Køge var da den meget velstillede mag. *Christen Lauridsen Glob*. Da han døde d. 22. juni 1633, efterlod han sig et rigt bo, der blandt andet omfattede en ret talrig malerisamling, og overskuddet var den betydelige sum af 4853 rdl., aktiver 9313, passiver 4460 rdl. Han fik da også et prægtigt epitafium i sin gamle kirke⁵. Når

¹) Malmö fornminnesförening. Årsskrift. 1934, s. 91 ff.

²) Personahist. Tidsskr. 1881, s. 312.

³) Køge skifteprotokol. II, f. 307. — Kapellanens løn var 1621 blevet forhøjet med 25 dl., men grundbeløbet kendes ikke. — Køge rådstuebog 1621 17/10.

⁴) Køge rådstuebog 1629 15/11.

⁵) Fra Københavns amt. 1951, s. 85. — Køge skifteprotokol 1622—

han blev så velstående, skyldes det formentlig, at han i sine fire ægteskaber havde fået en del midler, men også embedet gav godt, fordi det var mode blandt egnens adelsmænd at lade deres bryllupper og begravelser foregå i Køge. Desuden synes han at have været noget om sig for at sikre sig indtægter, der burde være tilfaldet kapellanen.

I sommeren 1631 klagede hr. Oluf til kongen. Han hævdede, at der både i hans eget og i sognepræstens kaldsbrev stod, at kapellanen skulle have en trediedel av det offer, der faldt indenfor kirkedøren, undtagen av det som brudefolkene selv ofrede på alteret, idet sådanne beløb skulle tilfalde sognepræsten alene, men at hr. Christen Glob for sig beholdt alt det, som borgerne i Køge gav av alle de lig, der blev begravet i selve kirken eller på kirkegården, ganske uanset at prædikenen ved disse begravelser altid holdtes i selve kirken, og sognepræsten ville ikke forunde sin medtjener noget derav, skønt kapellanen blev brugt mest i denne pesttid. Kongen beordrede d. 28. juli 1631 *Mogens Sehested* til Højris, lensmand på Københavns slot, til sammen med Sjællands biskop Hans Resen at undersøge, om der skete hr. Oluf nogen uret i dette forhold og at indsende en erklæring derom til kancelliet¹. Resultatet kendes ikke, men man kan vanskeligt tænke sig, at klagen er grebet helt ud av luften, og i al fald er det interessant, at kapellanen mener at have forrettet flere begravelser end sognepræsten under »pesten«. Det har sikkert været et både stort og ubehageligt arbejde, som hr. Christen, mere forståeligt end egentlig tiltalende, har smøget av sig, og i al fald ser det grimt ud, hvis han oven i købet har forholdt sin kapellan den ham tilkommende del av ofret.

Da hr. Christen Glob døde d. 22. juni 1633, blev hr. Oluf kaldet til hans efterfølger, og omtrent på samme tid har

48 f. 80, 99. — Hans løn blev 1621 forhøjet med 50 dl.; 1622 fik han lov at bruge kirkeskoven mod en avgift på 1 sldl. — 1625 arvede han broderen Hans, kæmner i Kbh. — Kbh. byfogedregnskab 1624/25. Køge rådstuebog 1621 17/10 og 1622 1/3.

¹) Kanc. brev. n. d.

han mistet sin hustru, i al fald var hun død d. 17. september dette år. Hurtigt indtrådte han i et nyt ægteskab, for i al fald var han d. 14. januar 1634 gift med *Karen Ankersdatter*¹. Hun var datter av en anset købmand i Køge *Anker Hansen*, der 1633 nævnes blandt de brandlidte ved den store ildsvåde, som d. 16. juni 1633 hærgede byen. Hans gård lå på den østre side av torvet, og i 1662, nogle år efter hans død, taxeredes den til 600 dl. I 1624 var han vinprøver, i 1627 kirkeværge, 1642 fattigforstander, og han beskikkedes nogle gange som værge for umyndige børn, blandt andet i 1630 for Mads Ravns senere myrdede datter Margrete. Nogle av disse værgemål bragte ham ubehageligheder og processer på halsen med hans myndlingses slægtninge, men han synes som helhed at være kommet godt fra sine hverv, i al fald endte nogle retssager med den københavnske købmand *Gert Borchertsen* og med Køgehandelsmanden *Gellius Kokkendal* til hans fordel. Hans tidligere velstand led nu nok en del under disse processer, for i 1643 havde han en skatterestance på 48 mark, og han døde i fattigdom et sted udenfor København i 1650². Anker Hansen var gift med *Birgitte n. n.*, der formentlig er den Birgitte Ankers, der 1637 d. 16. august i Køge stod fadder til sognepræsten i Højelse hr. *Jens Hansen Grøn-bæks* datter Susanne³.

I hr. Olufs ægteskab med Karen Ankersdatter var i al fald to døtre *Ingeborg* og *Sidsel* og et navnløst barn, som blev begravet i kirkens fonthus 7. februar 1642⁴. Deres værge efter forældrenes død var først *Christen Lauridsen Skinder*⁵, senere *Poul Nielsen Tranne*, og de ejede i 1653 en bolig »på bjærget« i Køge vurderet til 64 dl. og havde des-

¹) Personalhist. Tidsskr. 1881, s. 312. Noten.

²) ibd. — A. Petersen: Kjøge Byes Historie. 1888. Se registret under Anker Hansen. — Køge rådstuebog 1624 7/5, 1627 6/7, 1628 2/5, 17/10, 1629 1/12, 1642 10/5, 7/9, 20/9, 27/9, 18/10, 15/11, 1643 10/1, 24/1, 28/2.

³) Personalhist. Tidsskr. 1893, s. 156.

⁴) Kirkeregnskabsbogen.

⁵) Han blev beskikket 1648 15/3. Rådstuebogen.

uden 140 dl. 2 mk. 4 sk. $1\frac{3}{4}$ d. Sidsel døde i København under belejringen d. 20. januar 1659, og søsteren Ingeborg, hos hvem hun havde boet, arvede 35 dl. 12 sk. efter hende¹. Hr. Oluf ejede en gård i Nørrestræde i Køge, og den havde han købt av hr. Christen Glob's arvinger, vistnok i 1639. I dette år pantsatte han i al fald hele gården for 2075 dl. til hr. Christens fire døtre *Maren, Anne, Mariche* og *Margrete* med en fjerdedel til hver, så meget kan han ikke have ejet i gården. Denne gæld må han dog delvis have tilbagebetalt, for i 1643 optog han hos *Cort Richter Contrafejer* et ny $5\frac{1}{2}\%$ s lån på 600 dl.² Gården ejede han endnu ved sin død, da den var vurderet til 1800 dl., men fire panthavere havde i den fordringer, der med påløbne renter udgjorde 1470 dl. 1 mk. $4\frac{1}{2}$ sk., og gården blev solgt 200 dl. under vurderingen, så der kun blev 118 dl. 1 mk. 15 sk. til rest, hvorav kongen fik halvdelen³. Han boede nu ikke her, men i sognepræstens residens i Katekismusstræde nord for kirken. I 1640 fik præstegården taget repareret med 500 lybske tagsten, og den blev klinet og spækket, så den har været av bindingsværk, og reparationen kostede i alt c. 25 dl. Til præsteboligen hørte også en have udenfor Nørreport⁴.

Om hr. Olufs økonomiske forhold kan iøvrigt oplyses, at han i 1640 havde en meget betydelig gæld til den netop avdøde købmand *Søren Nielsen Holst*, nemlig $69\frac{1}{2}$ dl. 2 sk. for varer og 435 dl. 15 sk. »efter håndskrifts indhold»⁵. I hans sidste embedsår var hans faste løn 150 dl. cur., men hertil kom offer og andre emolumenter og fri bolig⁶. Det

¹) Køge skifteprotokol 1649—54 f. 379. 1653 25/5, og Køge skifteprotokol 1660—64 f. 213. 1662 30/12.

²) Anders Pedersens uddrag av Køge pantebog 1638—53, som findes i Nationalmuseet, under 1639 12/1, 21/1 og 1643 9/1.

³) Køge byfogedregnskab 1647—48. Bilag 10. — Køge bytingbog 1644 1/7 f. 39b.

⁴) Kirkeregnskabet 1640—41 og 1641—42.

⁵) Køge skifteprotokol 1622—49 f. 299, 302.

⁶) Kirkeregnskabet 1642—43.

er forståeligt, at en mand med denne slette økonomi måtte være øm over sit embedes indtægter. I 1634 klagede han og den nye kapellan hr. *Hans Svendsen Aarhus*, senere præst i Valløby¹, til kongen over, at en del av deres sognefolk havde ladet sig gøre et klæde til at lægge over deres avdøde ved begravelser, medens man før kun brugte et, der tilhørte præsterne, og derved formindskedes deres indtægter. Det fremgår ikke direkte av klagen, at præsternes klæde var blevet udlejet, men kun under den forudsætning får klagen mening, og det synes lovlig smart av præsterne, at de drev en slags bedemandsforretning som bierhverv, så man forstår de gode Køgeborgeres reaktion. Klagen ses ikke at have ført til nogen indgriben fra regeringens side, så den har formentlig ikke skaffet hr. Oluf hans biindtægt tilbage².

Mere mening var der i hr. Olufs andet forsøg på at fastholde sine indtægter. *Christen Skeel*, der ejede Gammelkøgegaard, havde inddraget to øde gårdes jorder under sin hovedgårds avling, og da hr. Oluf og hans daværende kapellan hr. *Peder Christensen* i 1641 krævede ham for tienden av disse to gårde, forlangte hans ridefoged *Niels Olufsen* ved Køge byting dette krav avvist under henvisning til håndfæstningens prgf. 34, hvorefter en herremand ikke skulle yde tiende av den jord, han drev under sin hovedgårds avling. Køge byting fulgte i sin dom av d. 4. oktober 1641 denne påstand, idet et tingsvidne av d. 27. september samme år beviste, at de øde gårdes jorder virkelig blev drevet under Gammelkøgegaard, så Christen Skeel skulle ikke betale tiende av den, medmindre han godvilligt ville betænke præsterne. Det er vel ikke sandsynligt, at hr. Oluf fik nogen frivillig gave i stedet for tienden, og sagen er et godt eksempel på, hvordan hovedgårdsarealets forøgelse

¹) Kanc. brevb. 1633 19/7.

²) Danske kancelli. Indk. br. 1634 25/1.

med øde gårdes jorder førte til en formindskelse av præsternes indtægter av tienden¹.

Da den sjællandske adel i udstrakt grad brugte St. Nikolai som sin »begravelseskirke«, må man antage, at hr. Oluf har haft en ikke ringe indtægt i form av honorarer for sine begravelsestaler over fornemme folk². To av sine ligprædikener over adelspersoner fik han trykt. Allerede kort efter sin tiltrædelse som sognepræst talte han d. 19. oktober 1633 over jomfru *Elisabeth Jensdatter Bille* (f. 12. maj 1572, d. 28. september 1633) fra Gammelkøgegaard, hvem han synes at have stået nær og havde tjent på hendes dødsleje. Da jomfruen d. 5. juli kom syg tilbage fra et besøg på Valbygaard, tog hr. Oluf imod hende allerede på vejen og fulgte hende hjem og trøstede hende under hendes følgende sygdom. Hun og hendes søster jomfru *Birte Bille* havde hørt ham i Køge kirke, og det er jo muligt, at den rivende tungefærdighed, som havde voldt ham vanskeligheder i hans ungdom i København, har gjort indtryk på de to gamle jomfruer, for i hvert fald kom han meget hos dem på Gammelkøgegaard³.

Hans anden trykte ligprædiken holdtes i Køge d. 14. maj 1642 over *Otte Gøye Henriksen* til Turebygaard, der døde d. 23. april⁴.

Medens hr. Oluf var præst i Køge, rasede trediveårskrigen, og en del fordrevne tyske protestanter flygtede til Danmark, og nogle av dem slog sig ned i Køge. Disse flygtninge fik her lov til at danne deres egen menighed og valgte hr. *Justus Teichmeyer* til deres præst. Imidlertid

¹) A. Petersen: Kjøge Byes Historie. 1888. Aktstykker, s. 69.

²) Til Knud Fabricius. 1945, s. 165.

³) F. Carlsen: Efterretninger om Gammelkjøgegaard og Omegn. 1876. I, s. 116 ff. — Liigpr. af Ps. 73 i Kiøge K. 19. Oct. 1633 offuer Elisabeth Bilde til Nørre gamle Kiøge. Guds Børns ypperste Gode. Kbh. u. a. — Elisabeth Bille blev iøvrigt senere nedsat i Højelse kirke.

⁴) Alle bekymrede Guds Børns trygge og sickre Tilfluct under Guds høye beskermelse wdi en christelig Lijgprædichen udaff d. 91. Davids

sluttede nogle tidligere til byen indvandrede tyskere sig til flygtningenes menighed, og herved følte hr. Oluf sine rettigheder krænket, idet han jo blandt andet gik glip av offer fra dem av hans oprindelige sognebørn, der nu i stedet for ham søgte hr. Justus. Han sendte derfor to mænd av sin menighed til sin tyske kollega og lod dem spørge hr. Justus, hvem der havde givet ham lov til at prædike over et lig, og han svarede med rette: kongen og biskoppen¹. Hr. Oluf, der ganske tydeligt blev støttet av borgmestre og råd i Køge, lod sig imidlertid ikke nøje hermed, men anfægtede hr. Justus' kaldsbrev, og det bevistes da også, at det var »underskrevet« av een, der ikke kunne læse og skrive, og av flere mod deres vidende. Rådstueretten fulgte hr. Oluf og omstødte kaldsbrevet ved sin dom av d. 11. august 1642. Denne kendelse appellerede hr. Justus, og den pådømtes da også av lensmanden på Københavns slot *Niels Vind* til Grundet og Sjællands biskop *Jesper Brochmand*, men deres dom av d. 10. oktober 1642 kendes ikke. Formentlig har det dog været en stadfæstelse av rådstuerettens omstødelse av kaldsbrevet, for d. 16. december samme år udstedte kongen et benådningsbrev for hr. Justus, der fik lov til at betjene flygtningene, men ikke de tyske borgere i Køge². Han kom nu kun til at virke ganske kort, for han blev begravet på Køge store kirkegård d. 31. januar 1645³.

Under sagens procedure på Københavns slot havde hr. Justus sagt om borgmestre og råd, at de optrådte »tyrannisk« overfor hans tyske menighed, og dette ville øvrigheden ikke lade sidde på sig, men rejste en injuriesag mod ham, og hans ord blev da også kendt døde og magtesløse

Psalme forhandlet der Ottho Giøe til Turebygaard hans Sal. Lijg bleff hæderlig nedsatt udi Kiøge Kircke d. 14. Maj 1642. Kbh. u. a.

¹) Køge bytingbog 1642 27/6, 25/7, 1/8.

²) Kanc. brevb. n. d.

³) Kirkeregnskabet 1644—45.

av rådstueretten, hvad man ikke kan undre sig over, da retten netop beklædtes av borgmestre og råd¹.

Imidlertid indløb der til regeringen en klage over hr. Oluf, uvist fra hvem, men man har vist lov til at antage, at den stammede fra hr. Justus Teichmeyer eller fra nogen, der stod ham nær. Klagen gik ud på, at hr. Oluf ». . sig ej som en retsindig guds ords tjener udi liv og levned skal forholde, medens langt mere sig ofte udi drukkenskab at skal øve slagsmål og anden uskikkelighe^d at begå«. Der udgik i den anledning d. 16. december 1642 et kongebrev til lensmanden Niels Vind om at undersøge sagen og tage vidnesbyrd, hvis klagen viste sig begrundet². Resultatet av Niels Vinds undersøgelse kendes ikke, men klagen må have været berettiget og hr. Olufs forseelser grove, for han blev avskediget. Sidste gang hr. Oluf med sikkerhed kan konstateres som sognepræst i Køge er d. 21. december 1642, da han og kapellanen hr. Peder Christensen udstedte et skudsmål for en mand³. Han var vistnok kommet fra sit embede d. 31. marts 1643, da der holdtes syn på sognepræstens residens, hvor en ny bygning, »som nu er tilhuggen«, var under opførelse⁴, og i hvert fald var han forsvundet som sognepræst d. 5. juli 1643, da hans eftermand hr. *Christen Madsen Tausen* nævnes som værende til stede i rådstueretten⁵. Efter Wiberg skal hr. Christen være blevet kaldet alle-

¹) Køge bytingbog 1642 19/12, 1643 30/1.

²) Sjel. reg. XXI, f. 191. — Kirkehist. Sml. III, s. 176 f. — H. F. Rørdam har her behandlet den tyske menighed i Køge, men da en del av de her benyttede kilder ikke har været ham bekendt, er hans fremstilling ikke helt fyldestgørende.

³) Køge rådstuebog n. d.

⁴) ibd. n. d. — Muligvis var han allerede avskediget 30/1 1643, da der efter magistratens ønske udnævntes otte mænd til at syne præstegården. Dette syn kan tænkes at være blevet afholdt i anledning av, at han har måttet forlade sin bolig, men sandsynligvis er synet blot rutinemæssigt, da byen skulle vedligeholde præstegården.

⁵) ibd. n. d.

rede d. 3. februar, men kilden til denne oplysning har ikke kunnet findes.

Allerede før klagen over hr. Oluf nåede frem til København, må han have været klar over, at den var på trapperne, og hvad den gik ud på. Borgmestre og råd stævnedes hr. Oluf til at påhøre vidnesbyrd i rådstueretten d. 21. november 1642, hvor køgeborgerne *Joen Fisker*, *Zakarias Lütken*¹ og *Christen Nielsen Skomager* med sin hustru skulle vidne om, hvorvidt hr. Oluf »ikke kunne forrette sit embede«. Det drejede sig om hans optræden »nu næst i slotsherrens bryllup«, det vil sige d. 30. oktober 1642, da den ovennævnte Niels Vind i Køge var blevet viet til *Mette Rosenkrantz* til Højgaard, og denne vielse må være blevet foretaget af hr. Oluf. Joen Fisker vidnede, at da han den dag kom ind til sin svoger Christen Skomager, sad hr. Oluf der, og de drak en gang eller to, så gik hr. Oluf hjem, men han var ikke drukken. Skomageren selv berettede, at hr. Oluf på slotsherrens bryllupsdag kom hen til ham og sagde, at han havde noget at tale med ham om, og han begærede da, at skomageren skulle gøre ham et par sko. Christen Nielsen lod så hente en potte vin, og de drak en gang eller to, men derpå gik hr. Oluf hjem, og han var ikke drukken. Dette vidnesbyrd blev i alle måder bekræftet af Christen Nielsens hustru.

Zakarias Lützens vidnesbyrd var for så vidt af mindre værdi, som det drejede sig om hr. Olufs tilstand, før han besøgte skomageren. Han vidnede, at hr. Oluf den omspurgte dag var kommet til ham for at tale med velbyrdige *Iver Krabbe*², og da han kom til at tale med adelsmanden, måtte han endelig blive og drikke »en gang eller

¹) Han blev begravet 15. februar 1652, og synes at have haft en vis position i byen. — Kirkebogen. — Han drev bl. a. handel på København, hvor hans »tjener« blev overfaldet 1642. — Kbh. byfogedregnskab 1642 15/11. Sagefald.

²) Formentlig Iver Krabbe til Toftum, en noget vidtløftig herre, der havde to børn med en gift kone i Roskilde og et par tvillinger med Kirsten

noget«, og hr. Oluf blev der »ungefer en time« og gik lige så fornuftig ud derfra, som han gik ind, og Zakarias' trettenårige søn Abraham fulgte ham hen til Christen Skomagers dør. Zakarias' kone kunne ikke udtale sig om forholdet, da hun ikke var hjemme, men på det tidspunkt ude hos en barselkvinde.

Hr. Oluf fik genpart av vidnesbyrdene, formentlig for at kunne bruge dem som modbevis overfor den klage, som han ventede skulle komme¹.

Det fremgår ikke av de avlagte vidnesbyrd, om de beskriver hr. Olufs færd og tilstand før eller efter vielsen, så man kan ikke se, om de er noget bevis for, at han var ædru, da han skulle forrette den kirkelige handling, men kun hvis de drejer sig om ham før vielsen, kan de have nogen betydning i denne henseende. Det ser lidt ejendommeligt ud, at hr. Oluf blev fulgt fra Zakarias til skomageren av den lille dreng, og han kunne måske have fundet et lidt mere passende tidspunkt at bestille sine sko end den søndag, men i al fald har vidnerne ganske åbenbart ønsket at give indtryk av, at hr. Oluf var ædru.

To ting fremgår imidlertid klart av denne vidneafhøring. Borgmestre og råd har, ligesom under hans sammenstød med den tyske præst ønsket at støtte ham, og det samme gælder om de avhørte vidner. Dernæst kan man vist have lov at slutte, at når Ivar Krabbe har ønsket at tale og drikke med ham, har han sat pris på hr. Olufs selskab. Sammenholdes dette med hans forbindelse med jomfruerne på Gammelkøgegaard, kan man vel gå ud fra, at hr. Oluf har nydt en vis velvilje også blandt adelsfolk.

Det ser nok lidt mærkeligt ud, at netop Niels Vind blev beordret til at undersøge sagen, da det åbenbart har været ved hans bryllup, at hr. Oluf beskyldtes for at være optrådt usømmeligt, så Niels Vind vel snarere kunne tænkes

Andersdatter i København. Lejermålsbøden for de sidstnævnte blev betalt 1642 27/1. Kbh. byfogedregnskab.

¹) Køge bytingbog 1647 21/11.

at skulle vidne i sagen. Hvorom alting er, så er hr. Oluf blevet avskediget, men hans forseelse har kongen åbenbart set ret overbærende på, for allerede d. 11. august 1643 fik mag. Oluf Bentsen »forrige sognepræst i Køge« bevilling til det første ledige kald i Danmark enten i købstæderne eller på landsbyen, når han kunne blive lovligt kaldet efter ordinansen¹. Dette er nu ikke lykkedes for ham. Han omtales d. 7. marts som forrige præst i Tøndelse i Halland², hvilket kun kan være Tønnersjø, men hverken i sognet eller herredet Tønnersjø findes han som sognepræst eller kapellan³. Hvis det er rigtigt, at han har været i Tønnersjø, kan han muligvis have været personel kapellan.

Når han døde, kan ikke siges med sikkerhed, men det er sket inden d. 25. januar 1648, da byfogeden i Køge stævnedede hans arvinger og kreditorer. Medens selve skiftet mangler, fordi der er et hul i rækken av skifteprotokoller, kan det dog ses, hvem kreditorerne var. Det største krav var på 522 dl. 1 mk. 8 sk., og det stilledes av Oluf Bentsens svigerfader Anker Hansen, der på det tidspunkt boede i Ladager i Ejby sogn nordvest for Køge. Man kan måske gætte på, at nogle av pengene er blevet brugt til at underholde Oluf Bentsens kone og børn, efter at han havde forladt Køge, men rådstueretten underkendte dette og en lang række andre krav — i alt på ca. 1064 dl. —, fordi der ikke forelå beviser for gælden, hverken mag. Olufs håndskrift eller kreditorernes regnskabsbøger. De fleste kreditorer var borgere i Køge, men også folk fra København og Halmstad stillede krav i boet, uden at det dog kan ses, hvor meget der var varegæld, og hvad der skyldtes lån. Da en av kreditorerne i Halmstad var en badskær, kan man måske slutte, at han har behandlet mag. Oluf, og at han er død der i byen. I alt godkendtes kun krav på ca. 140 dl.

¹) Sjæl. Reg. n. d.

²) Køge rådstuebog n. d.

³) Efter venlig meddelelse fra landsarkivar S. Clemensson, Göteborg.

⁴) Køge rådstuebog 1648 7/3.

foruden den gæld, der hvilede på hans gård og nogle boder i Køge, i alt ca. 1200 dl., hvortil kom prioritetsrenter fra påske 1642 eller jul 1643. Mellem de københavnske kreditorer var den tidligere skibspræst *Otto Lauridsen Aaby*, der i 1643 var blevet dømt fra kjole og krave. Hvordan han har haft råd til at forstrække Oluf Bentsen med 9 dl., er vanskeligt at forstå, men måske var de gamle ungdomsvenner, idet de var studenter fra henholdsvis 1619 og 1620, og det fælles skibbrud har måske bragt dem sammen¹.

Hvordan hr. Olufs andet ægteskab har formet sig, ved man ikke noget om. Udover at Karen Ankersdatter fødte sin mand tre børn, ved vi intet om, hvordan hun har været som hustru, så længe hr. Oluf sad i sit embede, men efter katastrofen gik hun helt til bunds. Da det ser ud til, at mag. Oluf, naturligt nok, forlod Køge efter sin avskediggelse for at søge sit brød andetsteds, medens Karen Ankersdatter blev i sin hjemby, hvor hun da havde sine forældre, finder vi måske heri en væsentlig årsag til, at hun gled ind på et skråplan, der førte hende i fordærv, så hun sank ned i samfundets bærme.

Medens intet kan oplyses om hendes forhold i de første år efter hendes og mandens adskillelse, kan det ses, at hun i al fald fra slutningen af 1645 var inde på det løsagtige liv, der førte til hendes undergang. Så vidt det er muligt, vil hendes liv i disse år i det følgende blive skildret kronologisk uden hensyn til de tidspunkter, hvorpå de forskellige retssager mod hende og hendes galaner blev ført².

Lidt kan dog siges om hende i tiden før hendes arrestation, for hun oplyser selv, at hun har skaffet sig til livets ophold ved at pantsætte og sælge av sin mands og sit rige indbo og sin egen ret kostbare garderobe, og det derved indkomne beløb er så stort, at hun sagtens kan have fået sit ophold derav i flere år. Den samlede sum for alle de

¹) Fortids Veje. 1947, s. 204 ff.

²) Denne skildring er bygget på sagerne mod Karen Ankersdatter med flere, der findes i Køge rådstuebog 1646 10/6, 16/6, 23/6, 21/7, 11/8.

pantsatte genstande kan ikke oplyses, men de ting, for hvilke pantesummen findes opgivet, har i alt været 212 dl., og dette beløb må være blevet væsentligt forøget ved pantsættelsen av andre genstande, lige som man vel kan gå ud fra, at løsøret kunne have indbragt en hel del mere, hvis det var blevet solgt i stedet for pantsat. Dertil kommer, at man må antage, at hun har kunnet få nogen hjælp fra sin fader Anker Hansen, selv om det var gået noget tilbage for ham, så det kan ikke have været nød, der drev hende ud i løsagtigheden. Hun pantsatte nedennævnte ting, for hvilke pantesummen i daler, for så vidt den findes meddelt i tingbogen, her er angivet i (). Det drejer sig om følgende: en brun fløjelstrøje (12), en brun skaftes trøje (10¹), en perlesnor (32), en sølvpotte (8), en gyldenstykkets hue, en liste av bredt fløjel med sølvsnore og et blått taftesbånd med sølv i (60), et almensieds skørt og trøje (20)², tre kvarter sølvstykker (3), en brun fløjls hue (2), en udtræks egeskive (6), et indlagt egeskrin (8), en gyldenstykkets hue (2), en sort fløjelsmuffe (2), tre alabastertavler, et ibenholts spejl, to spærlagen (8), en egeseng (28), en silkehue (3), og en silke grovgrøns trøje med kniplinger om (6). Da hele den her nævnte garderobe er stadstøj, kan man vist antage, at hun også har haft og har avhændet jævne klæder, i al fald undertøj, og mindre værdifulde ting fra indboet, for hun havde dårligt nok klæder på kroppen, da hun blev fængslet. Alle de her nævnte ting var blevet pantsat til *Karen Hans Christensens*, men formentlig fordi Karen Ankersdatter ikke har kunnet indløse panterne eller betale renter av sine lån, var en del av tingene i 1646 bortpantet til en anden eller solgt. Således var perlesnoren blevet solgt til en tjenestepige, skønt dens kostbarhed gør det vanskeligt at forstå, hvordan hun har kunnet skaffe penge til dette køb. En trøje og et skørt var blevet solgt til en fruerpige og egesengen havde byfogeden *Peder Sonesen*

¹) d. v. s. av vævet stof.

²) Formentlig en slags stof. Det kan *muligvis* være »almindelig silke«.

købt¹. Tingenes kostbarhed viser iøvrigt, at når hr. Oluf har haft råd til at smykke sit hjem med alabastertavler og til at klæde sin hustru så dyrt på, må hans embede have givet ham gode indtægter.

Skønt Anker Hansen i 1646 endnu boede i Køge og blev indstævnet som værge for sin datter under retssagen mod hende for rådstueretten, mødte han ikke, og man må derfor antage, at han helt har slået hånden av sin vanartede datter, og efter det liv hun da førte, er det ikke helt uforståeligt.

En dag noget før jul 1645 kom *Vincens Billes*² skriver *Anders Rasmussen* sammen med Karen Ankersdatter til *Jochum Kremmers* hus, og hun bad om, at skriveren måtte få en seng at ligge i, og det fik han. Karen fulgte ham selv til sengen i et kammer ud til gården og blev hos ham til den næste dag. Anders Rasmussen kom igen der i huset nogle gange i den følgende uge, men da der kun var een seng i det kammer, havde Jochum Kremmer »forvist« parret fra sit hus, skønt han ikke havde set noget til, hvad der var sket dem imellem. Derom kunne hans kone *Karen Kremmers* dog oplyse, at de »lå i samme seng nøgen til sammen«, men hun hævdede dog, at hun »ingen utugt så til dem«. Enten må Jochum have været ganske overordentligt svagt udrustet med fantasi, eller også har hans moralske forargelse været usædvanlig længe om at vågne.

Fra ham flyttede parret først en tid ind i *Niels Ravns* hus, men han havde »ikke fornummet andet end ærligt« i hendes væsen, og derfra flyttede Karen og skriveren hen til det åbenbart meget fordomsfri ægtepar *Peder Andersen Svarrer* og hans kone *Anne*. Peder Svarrer vidnede ganske vist, at han ikke havde set dem bedrive noget skammeligt sammen, men hans kone vedgik, at de havde ligget sammen i deres hus. Peder Svarrer fremkom iøvrigt med en insinuation om, at Karen Ankersdatter havde haft et in-

¹) Køge rådstuebog 1646 23/6.

²) Til Gjorslev. 1599—1662.

timt forhold til sin mands tidligere tjener *Christen*, der nu var rytter, idet hun skulle have ligget hos ham i Peder Svarrers hus. Senere trak han dog denne beskyldning tilbage, og skønt Karen Ankersdatter først tilstod, men senere benægtede, at hun havde ligget hos Christen i Peder Svarrers hus, fandt bytinget dog ikke dette forhold bevist, hvad der kom til at spille en betydelig rolle for hendes endelige dom.

Karen Ankersdatters forbindelse med Anders Rasmussen blev dog ikke av længere varighed, og hendes næste ven var en temmelig voldsom kavaller, den kasserede rytter *Nicolaus Carstensen*.

Nicolaus stod som rytter ved ritmester Levin v. Bülow's kompagni, da han i januar 1646 blev indkvarteret hos *Jørgen Mortensen Kleinsmed* i Køge, og der havde han slået smedekonen, havde jaget smeden selv ud af hans seng og havde med sin degen knust husets ruder. I den anledning satte hans lieutenant ham i kælderen i Næstved, og Jørgen Mortensen havde sagt til ritmesteren, at han var tilfreds med den straf, som militæret gav Nicolaus, så han anlagde ingen voldssag mod den indkvarterede rytter og har næppe fået sine ruder erstattet.

Ved fastelavnstid — d. 8. februar — kom Nicolaus »i handel« med Karen Ankersdatter, men han mente, at han ikke »var kommet i det skammelige levned«, hvis ikke Peder Svarrer og hans kone Anne havde tilstedt, at de »offentlig« havde bedrevet synd sammen i stuen hos dem. I al fald må hans samliv med Karen Ankersdatter have vakt betydelig opsigt, for det gav anledning til, at han noget før d. 1. juni 1646 blev kasseret som rytter. Da man vel ikke kan antage, at ritmesteren har været særlig puritansk i kravene til sine soldaters moral, må forholdet have vakt virkelig offentlig forargelse.

Kassationen har nok ikke gjort Nicolaus blidere stemt, og mandag d. 26. maj kom han til *Christen Andersens* hus »på bjærget« og spurgte efter Karen Ankersdatter: »Hvor

er den hore?» Christen Andersen var ikke selv hjemme, og da hans kone *Boel Andersdatter* svarede, at det vidste hun ikke, truede Nicolaus hende til at gå ud og lede efter hende i byen, men da hun ved titiden om aftenen kom tilbage uden noget resultat, blev Nicolaus igen grov og sagde, at Boel »skulle få skam«, hvis hun ikke skaffede ham Karen til veje, men derpå gik han dog bort. Tirsdag morgen tidlig ved tretiden kom han igen og spurgte efter Karen, og da han denne gang traf hende, råbte han: »Du skal få det år og det fald¹, jeg skal hugge dig en av dine arme av«. »O nej«, svarede Karen, »gør ikke det. Slå mig hellere så mange hug I vil«. Til Boel sagde han noget lignende: »Gjorde jeg dig ret, da huggede jeg begge dine arme av!« Boel snakkede da beroligende til ham og bad ham for guds skyld ikke gøre det »for hendes to små børn«, og hun løb ud ad døren, medens han råbte efter hende: »Bier du ikke i dit hus, da skal du få en djævels færd«, og han stod da med en dragen degen i forstuen. Yderligere sagde han til Boel, at hvis hendes mand var inde i huset, skulle han også få en djævels færd. Karen Ankersdatter greb nu ind og tog med hånden om den dragne klinge og bad, at han skulle give sig til freds, for den stakkel — d. v. s. Christen — var ude i byen i sit arbejde. Boel måtte derpå hente rytteren for 18 sk. øl og for 8 sk. brændevin, hvad han truede hende til, og hun måtte sætte et stykke av sit eget lærred i pant for øllet. Nicolaus blev hele dagen i huset hos Karen Ankersdatter, og da Christen Andersen kom hjem efter klokken 7 om aftenen, kom Boel imod ham og bad om 4 skilling til at købe æg for til Nicolaus, og hun bad da sin mand om ikke at gå ind i huset. Christen måtte selv låne de 4 skilling til æggene, og han gik så hen for at anmelde voldsmanden til øvrigheden. Derefter vendte han tilbage, men han turde ikke gå ind i sit eget hus før klokken ett om natten, og da havde Nicolaus lagt sig i ægtesengen, og Karen Ankers-

¹) Udtrykket kan ikke forklares. *Muligvis* er det en hentydning til hendes svangerskab.

datter sad på en stol ved siden av. Man forstår, at Christen Andersen, der havde overgivet sagen til byfogeden, senere bad øvrigheden skaffe ham »fred og beskærmelse«. Derimod synes det underligt, at »øvrigheden«, hvad der i dette tilfælde må have været bysvendene, ikke strax fulgte hjem med Christen Andersen, for først ved firetiden om morgenen d. 28. maj blev Nicolaus arresteret i Christens hus.

Før der bliver gjort rede for Karen Ankersdatters sag, vil det være praktisk at se på, hvordan det gik hendes venner og værter.

Anders Rasmussen ses ikke at være blevet tiltalt, da han jo kun havde begået lejermål, så han er formodentlig sluppet med at betale sin lejermålsbøde til sit herskab, for den er ikke betalt i Køge, men det gæstfri ægtepar Peder Svarrer og Anne slap ikke så billigt. Byfogeden tiltalte dem, fordi de ikke havde givet øvrigheden meddelelse om Karen Ankersdatters letfærdige levned i deres hus med Nicolaus og Christen, og han krævede Peder straffet med Bremerholms arbejde og Anne med tugthuset. De anklagede vedgik deres forseelse og »bad om nåde, ikke om retten«. Dommen faldt omgående ved rådstueretten d. 16. juni 1646 og gik ud på, at da Peder Svarrer havde tilstedt »sådan skammeligt levned og hors gerning vitterlig udi huset«, og det endda med to personer, dømtes han til Bremerholms arbejde i to år og til derefter at holde sig fra Køge, medens hans kone Anne skulle straffes på kroppen, med mindre kongen resolverede anderledes.

Peder Svarrer sad fængslet i Køge fra d. 14. juni 1646, til han d. 25. juli av Jacob Vognmand og en fogedsvend til at passe på ham blev aget til København. Han fik i den tid mad for 20 sk. om dagen, og transporten til Bremerholm kostede 2 dl. Anne Svarrers er formentlig blevet kagstrøget, og hun var endnu i Køge i marts, da hun mødte som vidne. Samme år blev Peder Svarrer, »som nu går i kongelig majestæts jern på Bremerholm«, hentet tilbage til Køge for at vidne, men iøvrigt er det uappetitlige pars

senere skæbne ubekendt, udover at hun blev begravet i Køge d. 23. maj 1652. Hun var da fattig og havde boet i »Boderne«¹.

Nicolaus Carstensen blev tiltalt for rådstueretten, fordi han havde bedrevet hor med en gift kone, fordi han havde overfaldet de fattige folk, hos hvem han var indkvarteret, fordi han ikke havde betalt lejemålsbøde, og fordi han var blevet pågrebet som løsgænger. Nicolaus tilstod sine volds-handlinger overfor Jørgen Kleinsmed og hans kone og i Christen Andersens hus, idet han dog først ville nægte, at han havde truet Boel til at hente øl til sig, men da Gunnel Thorsdatter vidnede, at hun havde hørt hans trusler, tilstod han også dette forhold. Endvidere tilstod han sit letfærdige forhold til Karen Ankersdatter, og han kom da med den tiltalende bemærkning, at »hvis hun kan nå den dag op fra den dag han kom i handel med hende, og til hun bliver forløst«, kan han ikke nægte, at han er hendes barnefader. Dette er den første oplysning om, at Karen Ankersdatter var i omstændigheder ved sin arrestation, og det var for så vidt farefrit for Nicolaus at påtage sig faderskabet, som hendes svangerskab var så fremskredet, at han umuligt kunne være faderen, hvis han, hvad hun ikke ville nægte, først var »kommet i handel« med hende ved fastelavnstid. Han må nu have haft en fornemmelse derav, for da han sidst i maj av Peder Svarrers kone fik at vide, at han skulle være fader, svarede han Anne: »Det er noget tidligt«. Iøvrigt søgte han at vælte ansvaret for sin utugtighed over på Peder Svarrer. Han påstod, at Peder havde avtalt med ham, at han skulle komme til Peders hus om aftenen klokken 10, og så skulle døren være åben, og han hævdede yderligere, at Peder havde redet en »fladseng« på gulvet til ham og Karen Ankersdatter, og det endda i den stue, hvor Peder og hans kone lå. Dette sidste vedgik Peder Svarrer, selv om han hævdede, at de to vel tit havde

¹) Køge rådstuebog 1646 23/6. — Køge tingbog 1647 8/3, 5/4. — Køge byfogedregnskab 1646—47 under 25/7 1646. — Køge kirkebog.

ligget sammen i hans hus, men han havde ikke set »noget skammeligt«.

Sagen var nu håbløs for Nicolaus, der også blot bad om nåde, ikke om retten, idet han kastede skylden på Peder Svarrer. Han blev da også d. 10. juni 1646 dømt til eet års arbejde på Bremerholm og til siden at holde sig fra byen, så han ikke kunne genere de folk, han havde truet, og hvis han alligevel kom til Køge, skulle han fængsles, til han havde stillet borgen for sig¹.

Det var det under denne sag oplyste, der medførte, at byfogeden krævede Peter Svarrer og hans kone anholdt, hvad der også skete, og deres sag forløb som ovenfor fortalt. Nicolaus sad »i kælder« i Køge fra sin anholdelse d. 28. maj, til han efter dommen blev sendt til Bremerholm d. 18. juni. Omkostningerne til hans bespisning og transport beløb sig i alt til 9 dl. 2 mk. 4 sk.², og fogedsvendten, der havde ført ham til København, fik kvittering for at have avleveret sin fange på Bremerholm »at arbejde udi jærn og fængsel«³.

Under disse retsager sad Karen Ankersdatter i kælder, og det var ikke noget hyggeligt opholdssted, for i løbet av ett år blev kælder kun rengjort to gange av natmesteren, hvorfor han fik 6 dl. 2 mk. 4 sk. Hun var vistnok alene i den ene av kældrene, for byfogedregnskabet nævner ikke andre kvindelige fanger i denne periode, medens det andet fangehul til forskellige tider, foruden hendes gamle bekendte, rummede fire mandfolk, der dog hver kun sad tre—fire uger, inden de blev sendt videre til Bremerholm⁴. Engang imellem kom hun ud, når hun skulle vidne i sagerne mod Nicolaus Carstensen og Peder Svarrer, ligesom under sagen mod hende selv, og hun har også været en tur til Ringsted, da hendes sag kom for landstinget, men først

¹) Køge rådstuebog 1646 10/6, 16/6.

²) Køge byfogedregnskab 1646-47 under 18/6.

³) ibd. Bilag 6.

⁴) ibd. 1646-48.

da den endelige dom var faldet d. 10. maj 1647, kom hun fri. Det er ikke helt klart, hvornår hun blev anholdt. Efter byfogedregnskabet skete det d. 8. februar 1646, men det kan umuligt passe, for i maj boede hun jo sammen med Nicolaus hos Christen Andersen og blev formentlig sat fast sammen med Nicolaus. Byfogeden *Peder Sonesen* anfører i sit regnskab, at hun sad i fængslet uavbrudt fra d. 8. februar 1646 til sin løsladelse d. 10. maj 1647, i alt 455 dage, men han må have regnet tre—fire måneder galt, og derved har han kunnet stikke de 20 sk. om dagen til hendes kost i sin egen lomme, og revisionen i rentekammeret har ikke opdaget fidusen! Da hun blev anholdt, var hun »slet nøgen for klæder«. Hun havde kun et gammelt skørt og en oplad¹, så hun »ingen steder kunne komme for retten til hjemting eller landsting, før hun fik klæder«, og byfogeden måtte derfor til hende købe på byens regning en ny fiff-skaftes trøje² til 6 dl., et snøreliv til 3, tre særke à 1 dl., et par nye sko til 5 mk., to par strømper til 3 mk., en rød undertrøje til 1 dl., en sort hue til 1 dl., klæder om hendes hals til 2 dl., et sort skørt til 4 dl. og et sort forklæde til 5 mk. Selv om hun således blev sømmeligt klædt på, har der ikke været varmt for hende i den lange vintertid i det uopvarmede fængsel³.

Sagen mod hende begyndte for rådstueretten d. 30. juni 1646, da byfogeden krævede hende straffet på sin formue og til landsforvisning. Hun og hendes værge Anker Hansen var stævnet, men ingen mødte for hende⁴. Sagen var så veloplyst under de foregående processer mod hendes medskyldige, at der nu kun førtes vidner om hendes forhold til skriveren Anders Rasmussen, og dette tilstod hun. Iøvrigt fremlagde underfogeden *Dirich Sonichsen* kun et tingsvidne om hendes tilståelse af forholdet til Nicolaus og

¹) livstykke.

²) femskaftet d. v. s. vævet med et ret enkelt mønster.

³) Køge byfogedregnskab 1647—48.

⁴) Køge bytingbog 1646 3/8.

dommen over Peder Svarrer, hvorav forholdet til både Nicolaus og skriveren fremgik. Karen Ankersdatter gentog sine tilståelser og bad om nåde, ikke om retten. Hun lovede, at hvis øvrigheden ville benåde hende, ville hun »bede gud om nåde og forholde sig skikkeligere end her til dags er sket«. Sagen blev optaget til doms, men denne faldt først d. 11. august, efter at hun i retten igen havde tilstået sit forhold til både Nicolaus og skriveren og til sin mands forrige tjener Christen. Rådstueretten dømte, at da hun som ægtehustru med endnu levende mand havde tilstået tre gange hor, skulle hun efter Koldingrecessens kapitel 60 straffes på livet, dog skulle henrettelsen udsættes, til hun var blevet forløst, og der skulle foretages exekution i hendes ejendele efter kapitel 13¹.

Dommen er ikke klar. Henvisningen til kapitel 13 er, som landstinget da også fastslog, urigtig, fordi dette handler om fremgangsmåden overfor tyve. Derimod er det rigtigt at bygge på kapitel 60 i Koldingrecessen av d. 13. december 1558, for heri hedder det: ». . Hvilken ægtehustru, som har sin ægtemand levende og bliver befunden udi åbenbare hor . . første gang . . straffes på deres gods og penge efter yderste formue . . anden gang . . udi lige måde straffes på deres gods og siden strax forvises av landet . . tredie gang . . skal . . den ægtekvinde . . druknes«.

I det skumle kælderfængsel fødte hun så en dreng, der d. 3. september 1646 blev døbt Hans. Til fader udlagdes en rytter, hvis navn står in blanco i kirkebogen, og fadderne er på grund av defekter i kirkebogen ikke helt sikre. Barnet blev båret av borgmester Enevold Rasmussens børns skolemester, Peder H.s kone, medens Søren Andersens kvinde og Erik Helmers tjenestepige Maren gik hos. Byen måtte betale barselfærden, både jordemoderen, der fik 3 dl., og barnetøjet, der bestod av et rødt svøb, en rød barneliste, sex bleer, en barneskjorte, et par vuggelagen, en vuggedyne og en gammel vugge, i alt 33 dl. 2 mk. Barnet

¹) Secher: Love og forordninger. I, s. 16, 40.

blev omgående sat i pleje hos en kvinde, der fik 2 mk. om ugen herfor, men allerede d. 3. januar 1647 blev drengen begravet i fattigjord i Klostergården. Her havde byfogeden igen været om sig. Han anfører, at barnet var i pleje fra St. Peders dag — d. 1. august — til jul og opgør det til 24 uger, men da drengen må antages at være blevet døbt umiddelbart efter fødslen og at være død ganske kort før begravelsen, kan han ikke have levet mere end ca. 17 uger, så byfogeden har igen sikret sig en lille biindtægt på kostpengene. Begravelsen kostede atter byen penge: en daler til en ligkiste, een til ligklæderne, een til præsten og for jorden, klokkeren og en lektie av skolen, der sang ved begravelsen, i alt 3 dl.

Imidlertid blev sagen, uvist av hvem, appelleret til landstinget. Landsdommeren *Jørgen Seefeld* til Refsnæs beskæftigede sig slet ikke med sagens realiteter, men omstødte d. 16. december 1646 rådstuerettens dom, fordi der i den fejlagtigt var henvist til recessens kapitel 13, og bestemte, at hovedsagen skulle pådømmes efter kapitel 60 »på tilbørlige steder«. Det sidste må betyde, at sagen skulle pådømmes ved bytinget, ikke ved rådstueretten, men forholdet mellem de to domstoles virkeområde ligger så uklart, at det næppe er muligt at avgøre, om der virkelig var begået en formfejl ved sagens første behandling.

I al fald kom sagen til behandling ved Køge byting d. 8. marts 1647, og her syntes man åbenbart, at oplysningerne om Karen Ankersdatters forhold til Anders Rasmussen og Nicolaus Carstensen allerede var tilstrækkelige, for der fremkom kun meget lidt og det overvejende betydningsløst om disse forhold, men retten koncentrerede sig om at undersøge, om Peder Svarrers beskyldning mod hende for utugt med Christen Tjener var rigtig, skønt Karen Ankersdatter jo tidligere havde vedgået dette forhold. Christen Andersen gentog sin skildring av Nicolaus Carstensens voldsfærd i hans hus, men han kunne ikke vide noget om, hvorvidt Nicolaus lå sammen med Karen, for rytteren

havde forhindret ham i at være i hans eget hus. Hans kone Boel vedstod også sine tidligere vidnesbyrd, men heller ikke hun havde set, at de begik noget syndigt. Det var nu også ligeegyldigt, for Karen vedgik at have stået i forhold til rytteren og sagde, at han var fader til hendes barn.

Av større interesse er oplysningerne om Karens forbindelse med skriveren Anders, for nu nægtede hun pure dette forhold. Jochum Kremmer vedstod sine tidligere vidnesbyrd og fortalte, at en tre ugers tid før jul 1645 kom Anders Rasmussen undertiden til ham, »da de havde venskab sammen«, og den første aften, han var der, kom Karen og spurgte, om de ikke havde en seng at låne hende. Han sagde ja, og så gik Karen ind med Anders og lukkede døren, og de blev sammen natten over, hvilket skete tiere end den gang, og der var kun den ene seng i kammeret, og han så, at de lå sammen i sengen. Dette bekræftedes av Jochums kone, der ganske vist ikke vidste, om de bedrev noget letfærdigt, men de var avklædte og lå nøgne i sengen. Trods Karen Ankersdatters benægtelse av at have været i seng med Anders eller at have haft legemlig omgang med ham, kan man vist gå ud fra, at forholdet har været uomtvisteligt¹.

Anne Svarrers mødte som vidne og fortalte om Nicolaus' og Karens forhold om fasten »til deres«, men yderligere meddelte hun, at Karen lå på en kiste, og rytteren Christen, der tidligere havde tjent mag. Oluf, lå på en anden kiste i samme rum, men hun havde dog ikke set, at de bedrev utugt sammen, og Karen nægtede dette.

Tre uger senere d. 29. marts holdtes igen et retsmøde, hvortil Karen med værge og nogle vidner var indstævnet, men de mødte ikke, kun Karen selv blev hentet op fra fængelskælderen for at påhøre oplæsning av de tidligere afgivne vidneforklaringer.

Bytinget ville nu have bund i spørgsmålet om Christen Tjener, og Peder Svarrer blev hentet fra Bremerholm. Han

¹) Køge bytingbog 1647 8/3.

vidnede dels i overensstemmelse med sine tidligere udtalelser om Karens forhold til Nicolaus, dels sagde han, at rytteren Christen lå i hans hus på en kiste i to nætter ved fastelavnstid, medens Karen lå på en anden kiste, men han vidste ikke, om de havde begået lejemål sammen. Da han fik foreholdt sine tidligere udtalelser om, at Nicolaus ikke var Karens rette barnefader, og blev spurgt, hvorfra han vidste det, svarede han, at det vidste han ikke noget om, det vil sige, at han løb fra sin tidligere insinuation. Karen benægtede da også, at hun havde stået i forhold til Christen og fastholdt, at Nicolaus var fader til hendes barn.

Sagen var nu klar til afgørelse. Byfogeden mødte d. 12. april og fremlagde rådstuerettens og landstingets domme og tingsvidner om de afholdte forhør, men han påstod kun Karen dømt for de to forhold, nemlig til Nicolaus og Anders, som hun havde haft i sit ægteskab, i overensstemmelse med recessens kapitel 60. Sagen blev optaget til doms, og det pålagdes byfogeden at undersøge, om Karen havde nogen formue at bøde med.

Dommen, som faldt d. 10. maj 1647, gik ud på, at da Karen Ankersdatter vedgik sit forhold til Nicolaus Carstensen og havde avlet barn med ham »og var en ægtekvinde og endda havde sin ægtemand levende«, og da det var bevist, at hun havde søgt seng med Anders Rasmussen nogle gange og »avklædt ligget tilsammen udi enrum«, så »formedelst slig hendes forargelige levned og horeri i ægteskab« dømtes hun efter Christian III.s reces' kapitel 60 til at straffes på sin formue og til at rømme landet¹.

Skønt Karen Ankersdatter tidligere havde tilstået sit forhold til Christen Tjener, selv om hun nu nægtede det, så havde byfogeden ikke tiltalt hende i denne henseende, og bytinget kunne derfor heller ikke dømme hende for det, og dette blev av aldeles afgørende betydning for hende, idet hun derved slap med livet. Hvordan dette har formet sig, kan man kun gætte om, men hun er vel gledet ind i

¹) ibd. 1647 12/4, 10/5.

det store vagabonderende proletariats triste geledder. Hun synes nu snart at være død og efterretningen derom må være nået til Køge, for d. 15. marts 1648 holdtes der skifte efter hende, og da blev der, efter at kreditorerne var blevet betalt, 181 dl. 8 sk. $3\frac{1}{2}$ d. tilbage til hendes børn og til kronen. Det kan være, at dette blot er en opgørelse, for at kronen kunne få sin del av hendes ejendom, som hun efter dommen havde mistet, idet det trak ud med salget av hendes og mandens gård, men da der er tale om hendes børn, må hun formentlig være død¹. Blandt kreditorerne var byfogeden, der til dækning av sagens omkostninger, foruden de ovennævnte udgifter til fængselsopholdet, barselfærden og barnet, fik 14 dl. 3 mk. til betaling av en landstingsrejse, tingsvidner og domme, men der blev dog 56 dl. 2 mk. $15\frac{1}{2}$ sk. til overs til kronen.

* * *

På grundlag av det her meddelte kan enhver drage sine slutninger med hensyn til Oluf Bentsens og Karen Ankersdatters karakter, men materialet er trods alt lige spinkelt nok, fordi det næsten kun handler om dem i ulykken, og det ville blandt andet være rart, om man kendte Karen Ankersdatters og hendes børns alder og vidste, hvordan det gik disse børn under forældrenes ulykke. Selv om en karakteristik vil blive subjektiv og delvis gætteri, skal det alligevel forsøges at trække nogle linier op og nævne nogle mulige forklaringer.

Oluf Bentsen har haft evner som prædikant, og han har forstået at gøre sig vellidt både hos byens øvrighed og i al fald en del av menigheden og indenfor adelens kreds. I sin naturlige iver for at skaffe sig indtægter har han nok været lidt vel meget forretningsmand, men nogle av hans forsøg på at fastholde sine indtægter er både rimelige og forståelige, og måske skyldes hans myndige optræden også en trang til at værne om embedets myndighed og rettigheder.

¹) Køge byfogedregnskab 1647—48. Bilag 10.

Den forseelse, der førte til hans avskedigelse, er vel for en senere tid alvorlig nok, men drukkenskab og dens uheldige følger var i så høj grad et tidens onde, at man forstår den faktiske benådning, han opnåede. Har han til stadighed holdt meget av flasken, kan dette have ført konen på avveje, men måske har det blot været et enkelt alvorligt fejltrin av ham. På den anden side kan hans kone allerede i sit ægteskab have vist sig så uheldig, at han derfor har søgt trøst i drik. I det hele taget er hans andet ægteskab det vanskeligste punkt at få klarhed over. Nogen ordentlig økonom har han næppe været, for selv om hans embedes gode indtægter har kunnet berettige ham til at købe en gård, skønt han intet kunne udbetale i den og havde sin tjenestebolig, så er det påfaldende at se hans store købmandsgæld. Hans løsøre, hvorm vi dog ved for lidt, kunne tyde på en vis trang til luksus, men langt mere iøjenfaldende er dog hans kones rige garderobe, og den er vel et udtryk for hendes luxuriøse tilbøjeligheder, der kan have vanskeliggjort det for ham at holde økonomien i orden. Man kan dog ikke se bort fra den mulighed, at hendes værdifulde klæder i al fald delvis kan stamme fra hendes udstyr, da hendes fader åbenbart har siddet ganske godt i det, da hun blev gift.

Karen Ankersdatter kender man kun, efter at hun var kommet i ulykke, selv om de fine klæder, hun havde haft, medens manden var i embede, kan tyde på, at hun var forfængelig anlagt. Når hun, efter at Oluf Bentsen havde forladt byen, kom i uføre, kan det tyde på, at hun har savnet sin mand, men hun må have haft djævelen i kroppen, siden hun, der ikke blev drevet av nød og trang, gav sig hen til skiftende mandfolk, hvorav i hvert tilfælde den ene var en ren bølle. En enkelt udtalelse av hende kunne tyde på, at hun har haft trang netop til en brutal mand, idet hun ikke havde behøvet at prøve på at slippe for Nicolai trusel om at hugge en arm av hende ved at foreslå ham i stedet at give hende hug. Hendes stilling var dog dengang

sådan, at man vist ikke kan tillægge denne udtalelse større vægt, men hendes ikke helt kortvarige samliv med Nicolaus og hendes usandsynlige påstand om, at han var fader til hendes barn, kunne nok tyde på, at hun har følt sig knyttet til denne voldsmand. Det ser heller ikke godt ud, at hensynet til hendes børn ikke har forhindret hendes udskejelser, og man må formode, at børnene er blevet opdraget hos hendes forældre eller andre slægtninge, da de næppe har kunnet følge med faderen, medens han søgte embede, og hvis han blot er blevet personel kapellan, har han ikke kunnet have dem hos sig og forsørge dem.

Sandsynligvis er Karen Ankersdatter et stakkels menneske, der ikke har kunnet tøjle sine vilde drifter, og hun blev hårdt ramt herfor, ikke blot ved dommen, der helt deklasserede hende, men ved hendes mere end et år lange ophold i det rædselsfulde fængsel, hvor hun fødte det barn, som hun strax mistede. Uanset hvor meget ansvar, man vil mene at kunne lægge på hende, vækker hun den dybeste medlidenhed.
